

AUKŠTAITĖS FOLKLORISTĖS AKISTATA SU ŽEMAIČIAIS

Bronė Stundžienė

Sociokultūrinės žemaitiško kraštovaizdžio pražvalgos

Antradienis (2004-06-29). Pirmoji Salantų krašto ekspedicijos darbo diena. Vakar tik perėjome Salantų miestelį. Atmintin brėžiasi pirmųjų išpūdžių detalės¹. Aukštaitiškų šaknų miestietį šis aplink Salantus esantis žemaičių kampelis stebina tiek savo natūraliu, gamtiniu, tiek „sukultūrintu“, t. y. istorinėmis vietomis gar-sejančiu, kraštovaizdžiu. Tai ne tik kiekvieno atvykėlio pravažiuojamas ir sustoti priverčiantis Motiejaus Valančiaus gimtinės muziejus ar išpūdinga senoji Kalnalio bažnytelė, kurioje kadaise buvo pakrikštytas pats vyskupas. Turi ši bažnytelė tik jai vienai būdingą trauką, ji ir pastatyta bene ant aukščiausios apylinkėje kalvos, nes vaikštinėjančiam šventoriaus pakraščiais atsiveria neįtikėtinai plati žemaičių žemės panorama. Dar pirmąją dieną apžiūrėjome ir Salantų šventovę – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią, pastatytą 1911 metais².

Nuo Salantų beveik ranka pasiekiamas Orvydų sodyboje po atviru dangumi esantis moderniojo bei sakraliojo meno muziejus su unikaliomis jo įkūrėjo Viliaus Orvydo akmenų kompozicijomis. Per vieną ekspedicijos laisvadienį visi kartu ten praleisime gerą pusdienį, jau kiekvienas sau mėgindami suprasti ne tik kūrėjo iš Žemaitijos laukų pargabentų, tašytų ir skaldytų akmenų mistinę viziją, bet ir atspėti šiaip laukuose ar vandeny gulintį akmens ir žmogaus amžiais nenutrūkstančios sandraugos mįslę. Juk kiek kartų iki mūsų pasakota akmens atsiradimo būtų nebūtų istorijų, kiek tikėta, kad didieji iš jų saugo paslaptingas ir baugias angas anapus, kad juose savo ženklus ne šiaip sau palikusios mitinės būtybės... Akmuo visada turėjo savo vertę, buvo reikalingas ir žmogaus ūkinei veiklai – tai įrankis iš jo da-

¹ Šiame rašinyje Salantų ekspedicijos išpūdžiai (iš įvadinės dalies, esančios tautosakos rinkinyje LTR 7507) dažnai susipina ir su patirtimi iš vėlesnių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto lauko tyrimų žemaičių krašte (Žarėnų ekspedicija 2005, Vieksnių – 2006, Židikų – 2007 m.).

² Šiaip jau sakralinė architektūra niekada nebuvo folkloro kultūros tyrimo objektu ir šandien folkloristams labiau rūpi religijos, o kartu ir pačios bažnyčios (ir kaip institucijos, ir kaip statinio) refleksija žmogaus kultūrinėje patirtyje. Tad kartais ir materialioji bažnyčia netikėtai rakursais pakliūva į mūsų lauką; taip atsitiko, pavyzdžiui, ir su Salantų bažnyčios durimis, ant kurių, pasak šiandieninių naratyvų, su nelabojų pagalba kadaise buvo galima atsiverti Ryme (Romoje).

rytas, tai dėtas į pamatus ir kitaip naudotas. Prieš akis iškyla žemaičių kapus iki šiol juosiančios akmenų tvoros, jų „zomatais“ vadinamos. Bene seniausias mano matytas variantas – nenutrūkstanti plataka grandine sukrauti maži ir didesni akmenys aplink kapaviečių plotą. Šiandien jie apsamanoję, vietomis ši tvora apgriuvusi, ir kasmet daugėja plyšių, jokia rūpestinga ranka nebeužtaisomų. Vietiniams, matyt, neberūpi šios vietos, nes daugiau ar mažiau apleistose kapinėse dabar nebelaidojama, juos dažnai aplinkiniai mini kaip praeityje sakralizuotus Apžadų kapelius³, tad ne vienam iš jų tos išsidriekusios akmenų krūvos tėra tik tėvų ir senelių varganos buities priminimas. Nors pats akmuo žemaičio akyse anaipol savo reikšmės neprado. Antai šiandien akmenys pagerbiami kitaip: jie dabar dažnai perkeliama arčiau žmogaus būsto ir paverčiami išpūdingais aplinkos puošybos elementais, nes pavienių išmoningai iš jų sudėliotų kompozicijėlių gausu ne tik Žemaitijoje (žinoma, neprilygstančių savo mastais orvydiškai akmenų versijai). Apninka minčių raizgalynė: ar prieš kelis dešimtmečius būtent šiame krašte (Orvydų sodyba, Mosėdyje Vaclovo Into iš įvairių Lietuvos vietų sugabenti rieduliai) atsiradę akmenų muziejai kaip nors prisidėjo prie šiuolaikinės kaimo ir nekaimo sodybos interjero sampratos; proga nusileisti ir „ant savo žemės“: ar, pavyzdžiui, V. Orvydas domėjosi padavimais, ką jis žinojo apie tautosakinę akmenų istoriją ir kiek ji jam rūpėjo, ar jo akmenų meną išprovokavo vien akmenuotus laukus užklupusi melioracija... Užrašų knygelėje pasižymiu svarbią temą iš vietinio kraštovaizdžio: žemaičių akmenys.

Senuosius žemaičių vienkiemius, jau kitomis dienomis, akis nesunkiai atskirs, tik kas mums iš to... Atrodo, kad nedaug apsiriksiu teigdama, jog šiandien istorine kultūros atmintimi kiekvieną besidomintį dažnai nuvilia (ne tik Žemaitijoje) užeinami vienkiemiai su šimtametėmis, ant tvirtai mūsų protėvių suręstų pamatų tebestovinčiomis trobomis, atlaikiusiomis atšiaurius pervartų vėjus. Žemaičių trobos išsiskiria suręstomis iš tašytų rąstų sienomis, keturšlaičiais stogais, žemais langais bei pastato viduryje iš buvusio ugniakuro susiformavusiu tradiciniu žemaitišku, į viršų siaurėjančiu kaminu. Tokį vieną senovišką kaminą, kantriai tebetarnaujantį ir dabartiniams ūkio poreikiams, jo šeiminkai mums maloniai parodys jau kaip retą visame Imbarės kaime eksponatą⁴. Tai tik netikėta ir reta išimtis, nes daug daž-

³ Vėlesnės mūsų ekspedicijos kaups duomenis apie atskirą ir apskritai savitai šiandien susiklosčiusią Žemaičiuose kapinių kultūrą.

⁴ Tą sodybą visi ekspedicijos dalyviai aplankys Vitos Ivanauskaitės siūlymu. Plg. ištrauką iš jos rinkinio: „I Valerijono Jokubauskio (g. 1944 m. Imbarės k.) sodybą užsukome norėdamos pirmiausia pasitikslinti, ar po poros valandų ėjimo dulkėtais vieškeliais tikrai pagaliau pasiekėme Imbarės kaimą. Mus pasitiko dar nesenas vyriškis, iš pirmo žvilgsnio tarsi ir nelabai tinkantis mums į pateikėjus. Besišnekučiuodamos su šeiminku, atidžiau apsidairėme aplinkui ir staiga supratome, kad stovime nuostabiausios etnografinės sodybos kieme. „Čia viskas tėvų ir bočių palikta“, – sako Valerijonas. Nuostabiausia tai, kad visas senovinis namų ūkis iki šiol puikiai „tebeveikia“: namuose pilna visokiųjų buitųjų tebenaudojamų senovinių rakandų ir naminių audinių. Puikiai išsilaike visi žemaitiško gyvenimo statiniai. Prie trobos pamatėme gilų akmeninį šulinį. Įsivedęs mus vidun, šeiminkas parodė medinę devynioliktojo amžiaus pabaigoje išdrožtą ir puikiai išsilaičiusią Kristaus laidotuvių kompoziciją, sudarytą iš daugybės medinių skulptūrėlių ir įvairių detalių. Valerijonas pasigyrė labai mėgstantis šią iš „bočių“ paveldėtą namų relikviją, prieinąs, pastovįs šalia, vis kitaip šventuolėlius parikiuojąs...“ (LTR 7582/165/).

niau keliaujančiam tik apgaulingai pasirodo, kad kaip tik tokioje troboje teberusena koks nors per stebuklą išlikęs kultūrinio židinio ugnelės atšvaitėlis... Prieš kelis dešimtmečius, kaip pasakytų ano meto tautosakininkas ar etnografas, ta ugnelė dar buvo kurstoma kažin kelintos kartos tų namų palikuonio. O dabar geriausiu atveju senoviškoje sodyboje, dažnai savaip atnaujintoje, laisvalaikį leidžia (verčiasi kaimo turizmu) pasiturintis miestietis verslininkas, blogiausiu ir, deja, dažniausiu – po nuo laiko pajuodavusiu stogu glaudžiasi suvargęs ir visais atžvilgiais nusigyvenęs pilietis, kurio net kaimynai privengia.

Į akis krinta ir kitokie, anaip tol ne istorinės prigimties vaizdai – vos ne prie kiekvienos sodybos gali pamatyti gandrinę – taip žemaičiai vadina gandralizdį. Tų gandrinių čia tikrai daug, ir jos visos tikrųjų gyventojų aptūptos – prieglobstį jose randa kasmet pavasariais sugrįžtančios gandrų šeimynėlės. Spėju, kad tai geras ženklas. Kas nežino, jog gandrai ne tik vaikus, bet ir laimę neša į namus. Tikėjimai tikėjimais, bet gal šis paukštis tikrai turi kokią auros plunksnelę... Taip pagalvoti galėtų dažnas, kai lankantis Žemaičių Kalvarijose, Kryžiaus kelio stotyse, ir užkopus ant Šv. Jono kalno pirmiausia jį pasitiks šalia medinės koplytėlės augančio medžio viršūnėje jaukiai įsikūrę, lyg būtų tokie pat šventi, gandro namai... Dėl to ir ne dėl to vėlesnėmis ekspedicijos dienomis taip ir nepaleisiu iš akiračio gandrų temos, nors žmonės, deja, kalbės tik apie atsitikimus su jais iš savo patirties, vardys prietarus, susijusius su pirmu tais metais pamatytu gandru, rečiau žinomus sakmės apie juodą gandro nugaros ruožą variantus, deklamuos gražiai sueiliuotus vaikiškus šio paukščio erzinius, o dainuojančioms moterims jis asocijuosis vien su jų pamėgtu romansu apie mylimųjų išsiskyrimą išskrendant gandrums „Išėjai, išėjai, išėjai tu su medžiais žaliais“...

Tikrąją žmogui reikalingą aukštesnių galių globą vietiniams teikia ir neįprasta kitur Lietuvoje koplytėlių gausa. Turėti savo, tik tau ir tavo šeimai priklausančią nedidelę šventvietę – koplytėlę šiandien įprasta tiek Salantų miestelio, tiek apskritai daugeliui šių vietų gyventojų. Vėl bandau per jas užčiuopti žemaitiškumo ženklą... Noriu suprasti, ką man ir kitiems reiškia ta daugybė ir iš ankstesnių laikų išlikusių šių šventų paminklų, tebestovinčių prie namų ar sodybos teritorijoje, laukuose, pakelėse ir kryžkelėse. Be visų religinės paskirties reikšmių, šios visuomeninės priklausomybės erdvėje įkurdintos koplytėlės provokuoja jose matyti ir kadaise žmones siejusį itin stiprų bendruomeninio gyvenimo pulsą, žymintį žmogaus jungtį ne vien su aukštybėmis, bet ir tos jungties svarbą tarp žmonių. Juk prie tokių koplytėlių su prašymais, padėkomis ar kitomis intencijomis galėjo ateiti visi sau bei artimui pagalbos meldžiantys. Istorijos, kurias šiandien galima išgirsti apie šių nedidelių šventyklėlių pastatymą, labai panašios: kad išgytų sunkus ligonis ar kaip padėka jam išgijus, kad šeimą lydėtų santarvė, kad būtų kur padėkoti už žemiško gyvenimo patiriamas malones. Koplytėlės paprastai kruopščiai prižiūrimos, šventa skulptūrelė dažnai laikoma įstiklintuose rėmuose, prie jos merkiamos gėlių puokštelės, o per religines šventes, atlaidus visada išpuošiamos gyvais žiedais. Teko matyti ir visai šiuolaikiška technika „surestų“ koplytėlių, pavyzdžiui, koplytėlė įtaisyta ant masyvaus gelžbetoninio stovo.

Net žinant, kad koplytėlės būdingos visai Lietuvai, kad jų idėja, kaip liudija istoriniai dokumentai, atkeliavusi iš krikščioniškos europinės erdvės, vis tiek žemaitiška jų gausybė nori nenori kalba apie tik šių kraštų žmogui būdingą, gal net ryškesnę nei kitur sakralumo jauseną ir jos materializuotos raiškos formas. Neapleidžia ir kol kas tik miglota nuojauta, kad mano aukštaitiškai savivokai gerai pažįstama kryžių tradicija ir šios koplytėlės⁵ yra skirtingos prigimties šventumo metmenys...

Įspūdžiai iš folklorinių užrašų po žemaičių kaimus

Mano būsimos folklorinės tradicijos paieškos turės būti vykdomos vietovėse, esančiose nuo Salantų Platelių ežero link. Tai prie pagrindinio kelio išsidėstę Lavių, Tuzų, Žeimių, Gintališkės kaimai. Kiti mūsų ekspedicijos dešimtuko dalyviai pasklsta po pačius Salantus bei į visas puses nuo jų. Pirmasis kaimas mano kelyje – didelė Lavių gyvenvietė (be jokių regioninių savitumų), keliomis namų eilėmis išrikiuota prie pat kelio. Čia, kaip žmonės pasakoja, sovietiniais laikais buvo sukelti gyventojai iš artimų ir tolimų pavienių sodybų. Prie vienos kitos iki pat šių dienų atsiranda ir po naują koplytėlę. Iš tipišku anais laikais statytų gyvenvietėse namų išsiskiria iš tolo matomas dideliais langais pastatas, kuriame įsikūrę ir šiandien tebeveikiantys erdvūs kultūros namai, net parduotuvėlės esama, nors iki Salantų mažiau nei pora kilometrų.

Šiuo metu 151-ame Lavių kaimo ūkyje gyvena 414 gyventojų. Atvažiuoju pas juos turėdama tik žemėlapiuką, ir nė vienos orientacinės kokio pateikėjo pavardės. Vis tiek jaučiuosi gana saugiai, nes turiu pagrindinį darbo instrumentą – mintyse gražiai surikiuotą, metų metais kolektyviai nugludintą tautosakinės apklausos, interviu modeliuką. Tad ir užsuku bene į pirmąją pakelės sodybą. Pasitikusi panaši į aštuoniasdešimtmetę moteris mielai leidžiasi šnekinama. Kilusi nuo Jonišio, agronomė, vėliau dirbusi Salantų internate, kur šiuo metu apsistoję ekspedicijos dalyviai. Sakosi, kad vaikai labai ją mylėjo. Visą savo šneką vis kreipia politikos link, žavisi Rolandu Paksu – išvakarėse vyko prezidento rinkimai, todėl kiekvienoje troboje pirmučiausia mus ir užgrius šie įspūdžiai. Klausama apie tautosakos žinovus, pašnekovė tikina, kad nelabai ką čia iš dainuojančių ar pasakojančių rasiu. Nebent tokie Puškoriai, pagyvenę žmonės, žinomi kalnų giedotojai, ką nors ir be giesmių mokėtų, gyveną jie Lavių kaimo gilumoje. Ji pati tai jau tikrai nieko „nežino“. Pasižymiu paminėtą pavardę ir atsisveikinu, sukdamu dviračiu link nurodytų žmonių. Paveju tuo pačiu keliu irgi dviračiais riedančias moteris. Pasišnekam, – salantiškės, važiuojančios šieno vartyti. Juokauja, kad jei pastatyčiau butelį, tai ir jos padainuotų...

Vienoje pakelės sodyboje po kiemą sukinėjasi senutė. Šios progos praleisti negaliu – kieme esančius žmones visuomet labai patogiu nepažįstamam žmogui pašnekinti. Bet šįkart kalbinamoji tik sumosuoja rankomis – nieko ji nemoka, nieko

⁵ Koplytėlės dažniausiai yra skirtos Mergelei Marijai. Šia proga verta priminti ir kitą žemaitišką religinį reiškinį – Vieksnių apylinkių šventomis iki šiol vadinamose pušyse baigiančius trūnyti mi-niatūrinių koplytelių su jų „šventuolėliais“ reliktus.

nenori, ją spaudžia vargai ir bėdos, per pastaruosius septynerius metus mirę jos vyras ir duktė... Kad greičiau palikčiau ją ramybėje, susimąsto, pas ką man vertėtų sustoti. Atsitiktinai ar ne, vėl mini tuos pačius Puškorius, dar tokia sena Pocienė Laiviuose nuo seno gyvenanti (kiek vėliau kaip tik su šia moterimi ištisosomis popietėmis tęsis mūsų vaisingas folklorinis dialogas). O kol kas viena užduotis – visus „tikrinti“. Taip vis stabčiodama pasikalbėti su vietiniais, numinu iki apytikrės vietos, kur jau galėtų pagal nusakymus tie Puškoriai gyventi, – kieme žaidžia trys mažamečiai vaikai. Teiraujuosi, gal čia gyvena Puškoriai. Mažieji klapsi akimis ir ausimis, tad klausiu aiškiau, ar yra kas namie.

– Mama turguj, brolis kariuomenėj, Ieva yra, – atsitokėjusi išpyškina guvi mergaičiukė.

Pasirodžiusi iš trobos ta penkiolikmetė Ievutė ir nuves mane per daržą pas kaimynus Puškorius. Beje, mergaitė beveik nieko negali pasakyti apie savo kaimynus. Kieme besidarbuojanti pagyvenusi, bet dar žvitra moteriškė pasirodo ir besanti Puškorienė. Iš nukreipusių į šį kiemą žmonių buvau supratusi, kad kaip tik ji ir balsą turinti, kalnus giedanti, ir šiaip šauni pašnekovė esanti. Tačiau vos sužinojusi mano tikslą, ji iš karto užsisklendžia ir beveik kategoriškai atsisako bendrauti. Tačiau kiek netikėtai mane mielai pakviečia užėiti vidun: jos vyras gulįs, turįs laiko, daug ką moka, tad jam esą tik ir gaišuoti su manimi. Viduje iš karto pakliūvi į virtuvę, kur į akis krenta be didesnės tvarkos sudėlioti kasdienės namų apyvokos reikmenys, kiaulių ruošos kibirai ir kiti, paprastai ne svečio akiai skirti daiktai. Šeimininkė dėl to nesuka galvos ir pasiūlo čia pat prisėsti. Iš senos patirties daug neprašoma grūduosi prie stalo, arčiau „rozetės“. Taip šiuose namuose ir užtrunku pirmąją ekspedicijos darbo dieną apie porą valandų – kol senukas bekalbėdamas – nuojauta iš karto pakuždėjo, jog būsiu užėjusi talentingą pasakotoją – pavargo. Be jokių įkalbinėjimų sutariame dėl kito karto. Su palengvėjimu atsidūstu – jau būsiu „neblogai užsikabinus“.

Tęsiu toliau savo pražvalgas. Pavažinėjusi kaimo gatvelėmis, kalbindama sutiktus žmones susilasioju gana patikimą informaciją mane dominančiais klausimais: kultūros namuose repetuoja kartą per savaitę Laivių folklorinis ansamblis (vadovė Reda Dapšauskienė, atvažiuojanti čia vakarais iš Salantų), per adventą, gavėnią ir laidotuves patys laiviškiai renkasi į kultūros namus kalnų giedoti, iš vietinių aktyviai dalyvauja toks Vladas Riveris, Valiusė Dabravolskienė, Pranas Bertašius, Anužis ir dar kiti, be to, prie kalnų giedojimo, atrodo, noriai prisideda ir jaunesnė karta: Anicetas Reika, Zina Tuzienė. Per Užgavėnes čia dar kasmet „eina žydai“. Visas kitas pramogas, šventes (atlaidus) ir kitus kultūrinius poreikius žmonės sieja su Salantų bažnyčia, mokyklomis. Salantų miestelis visiems aplinkinių vietovių gyventojams yra jų kasdienių reikalų reikalėlių kelio galas: čia sutelkta socialinių paslaugų įvairovė (medicinos pagalba, kelios parduotuvės, tik šiame miestelyje visada gausi nusipirkti garsaus net visoje Lietuvoje Salantų pyrago, pora kartų per savaitę būna turgūs, veikia nedidelės ir nebrangios maitinimosi užėigėlės, vienoje iš jų maitinosi ir ekspedicijos dalyviai, kur pigiai – tik už 7 litus galima gauti skanius ir gražiai patiektus pietus). Todėl neatsitiktinai net Laiviuose ne kartą buvo

minimos ir giedančių, ir pasakojančių salantiškių pavardės. Vis dėlto mano užrašų sąsiuvinis sumirga ir nuo laiviškių vardų. Kas iš to išeis, dar pažiūrėsime, bet darbo pradžiai – gerai.

Pamažėle pradėdu šiek tiek orientuotis socialinėje kaimo aplinkoje. Įdomu, kad beveik visų pašnekintųjų pirmiausia esu siunčiama aplankyti pasiturinčiąją kaimo dalį (net vietos verslininkai minimi), gražiai prižiūrimus jų namus arba pas buvusius mokytojus. Ir priešingai – visi atkalbinėja, net primygtinai siūlo aplenkti „bomžinį“ kaimo kampą – toliau nuo kelio, gražioje gamtos aplinkoje, jau ne gyvenvietėje per stebuklą išlikusias senas sodybas. Vieną dieną vis tiek ten užklysiu, deja, trumpam, nes vidury baltos dienos sutiktų girtų veidų ir baisios netvarkos vaizdas sukėlė net savotišką baimę...

Tiesa, kaip tik panašioje laiviečių gyvenimo užribio zonoje kalbėjausi su viena, irgi ne vietine (rodos, atsikėlusia iš Telšių krašto) pusamže moterim, kuri klausė, kaip gyvena, tiksliau – gal aš pažįstu tokį profesorių Girdenį. Mat jis prieš kokį dvidešimt metų iš jos tėvo rašęs tarmės pavyzdžius, nakvodavęs jų sodyboje ant šieno ir baisiai džiaugdavosi vaišinamas mamos paruošta žemaitiška cibulyne. Abu su tėvu besišnekučiuodami taip tą cibulynę kirsdavę, kad mama nespėdavusi nešti... Tada ji pati buvo jauna technikumė moksleivė, grįždavusi tik savaitgaliais iš Telšių, bet vis tiek labai ryškiai atsimena profesoriaus kelių dienų viešnagę. Jis, beje, dar ir vėliau atvažiuodavęs pas tėvą. Mano pašnekovė gal ir nebūtų man to pasakojusi, jei prieš kelias dienas nebūtų girdėjusi per radiją kalbant savo tėvą, jau seniai mirusį. Jos vos šokas neištikęs. Įdomu ir smalsu man buvo išgirsti atgarsius iš anuomet vykusių kalbinių ekspedicijų. Kitomis temomis moteris nenorėjo kalbėtis, matyt, drovėjosi nepriteklių ir girtuokliavimo sujauktos savo kasdienybės. Atsimenu dar, kaip paslaugiai ji palydėjo iki lieptelio, žiūrėdama, kad nesikabinėtų jos bičiuliai kaimynai – šen bei ten besišlaistančios neblaivios būtybės.

Kaip teko patirti, kiti mažiau pasiturintys gyventojai glaudėsi gyvenvietės centre kadaise pastatytame vadinamajame keturbutyje. Susidariau bendrą apytikslį vaizdą ir apie šio gana didelio kaimo gyventojų amžių: jis labai įvairuoja, ypač daug jaunu, neseniai atsikėlusių ir vidutinio amžiaus žmonių, tuo tarpu senoji karta tikrai nepasirodė vyraujanti. O kaip tik su ja, t. y. su pagyvenusiais ir vietiniais žmonėmis, labiausiai rūpėjo užmegzti ryšį. Ne vienu atveju teko nusivilti, žiūrėk, rodos, tik aptinku gero dainininko ar šiaip „daug žinančio“ pėdsakus ir randu jį tai pasiligojusį, jau nebeįėjantį bendrauti, tai išvykusį pas vaikus arba „mirtinai užsiėmusį“, nė minutės neturintį laiko. Kai kada, matyt, kišo koją ir mano negebėjimas priėti, prisijaukinti, kaip spėju, neblogų ar labai gerų tautosakos pateikėjų, tačiau pasižyminčių kieta „žemaitiška natūra“... Antai netoli Puškorių gyvena tokia maloniai linkusi bendrauti ir gražų balsą turinti, senyvo amžiaus Sindrauskienė, buvusi Bertulytė, kiekvieną kartą, važiuojant man pro šalį, kvietėsi užėiti. Kadaise per vaišes ar šeimos pasisėdėjimus jūdviejų su seseria dainavimas sulaukdavęs saviškių liaupsių. Tad ir dabar mielai dainuotų, tačiau tik kartu su seseria Žvinkliene, deja, ne Laiviuose gyvenančia. „Negi kas vienas gali dainuoti?“ – negalėdama tuo patikėti garsiai svarstė mano pašnekovė. Ją, tikriausiai tipišką žemaitiško daugia-

balsio dainavimo atstovę, tiesiog glumino mano prašymas jos vienos padainuoti... O štai sesuo, kai nuvažiuoju kartu su pačia Sindrauskiene (specialiai organizavome išvyką su mikriuku), gana piktai ir šiurkščiai vos nepasiuntė mūsų visų ten, kur vėžiai žiemoja. Seserys rimtai apsižodžiavo. Ta, pas kurią atvykome, seniai matytą seserį beveik aprėkė. Ar ji iš galvos išėjusi? Kaip galima dainuoti nepasirepetavus, o jei neišeis, negražiai skambės, na, kas tada?! Ji nė nemananti apsijuokti. Jokiais įtikinėjimais neįveikėme žemaitiškų ambicijų.

O šiaip dauguma dažnai tiesiog trumpai atsisakydavo bendrauti (kartais gana pagrįstai – dėl darbo), užtat mielai siūsdavo pas kaimynus. Nors šiaip jau susidomėjimas mano veikla diena po dienos tarp vietinių didėjo. Vėliau, jau išibėgėjęs ekspedicijai, mano naujieji pažįstami jau iš tolo stabdys ir klausinės, kaip sekasi. Ypač būdavo smalsu visiems, ar kaimynas bendravo, ar išleido, ką jis moka. Ne kartą buvau vaišinama, ypač netruko kavos siūlymų. Vis dėlto bendras pokalbis lengviausiai visur mezgėsi viena – dabartinės politikos tema. Aiškiai išsiskyrė ir plika akimi matomos „paksininkų“ ir dešiniųjų pozicijos, karštai ir be jokių kompromisų abiejų pusių ginamos. Iki valiai prisiklausiau ir istorijų apie kryžiaus kelius dėl žemės gražinimo. Pagal išgales stengiausi tokius monologus kreipti į man rūpimą sritį. Nors dažnųsyk tokiais atvejais pasijauti mažumėlę juokingai: žmonės čia užsiėmę jiems gyvybiškai svarbiais rūpesčiais, o tu, jų akimis žiūrint, išdygusi iš kažkur kaip koks Pilypas iš kanapių, pristoji su tokiais „niekais“ – folkloro dalykų paieškomis. Vienaip ar kitaip, tai, kuo tu domiesi pagal senąją tradicinių tautosakos ekspedicijų patirtį, net tolimos provincijos gyventojui atrodo iš tokio tolimo laiko, kuris jų beveik pamirštas ir kurį, su retomis išimtimis, gyveno šandieninio septyniasdešimtmečio tėvai ir seneliai. Kitaip sakant, mano „klausimyno modeliukas“, kaip ir dauguma tebegaliojančių tautosakininkų iš seniau turimų metodinių priemonių – daugelį metų buvusių pagrindinėmis kelrodėmis, šiandien nukreipia nebe į magistralę, o greičiau tik į šalutinius keliukus, vis dar viliojančius jais pavaikštinėti. Atsivėpusi minutėlę po pakelės medžiu, keliauju juo toliau ir aš.

Už Laivių link Platelių baigiasi asfaltuotas kelias ir prasideda platus žvyrkelis, dulkėtas dviračių vargas... Dairinėjuosi po Tuzų apylinkes. Pravažiuoju sugriuvusios, visiškai įlinkusiu stogu prie kelio stūksančios trobos likučius, gąsdinančius kiekvieną keleivį. Reikėtų nufotografuoti, – šmėstelį mintis, – ar nebus tai irstančios, o greičiau ir visai suirusios šių vietų folklorinės tradicijos graudus simbolis? Skirtingai nuo Laivių, ši kaimą sudaro vienur kitur nemažais atstumais išsimėčiusios sodybėlės. Pasirenku artimiausią. Sodyba akį traukia skoningai išpuoselėta aplinka, pavyzdinčiai tvarkomu darželiu. Nedrąsiai beldžiu į priebučio duris. Išėina senyva, malonaus veido moteris. Dalykiškai kalbamės. Ji greitai susigauja, ko man reikia, ir su tikrai stebėtina nuovoka pristato man rūpimu atžvilgiu visus negausius kaimo gyventojus. Pašnekovės manymu, tikrai verta užėiti pas jos vieną gerą pažįstamą, kiek toliau, kitoje kelio pusėje gyvenančią Emiliją Rumbutienę, gal dar pas Valinskienę ir jau būtinai pas seniausią šio kaimo vietinių gyventojų porą – Praną ir Stasę Puidokus, nors ir atokiau pamiškėje gyvenančius. Jei ir nieko

užsirašyti negausiu, tai bent jau malonų bendravimą ji garantavo. Beje, pataria neužeidinėti bet kur, mat visokių dabar žmonių esama. Panašiai man ir nutiks. Ieškodama Rumbutienės sodybos, vėl pataikau pas tikrai neaiškaus gyvenimo būdo atstovus, nors kelią jie man ir paslaugiai patikslino... Lauko keliuku pavažiavusi, vėl beldžiu į duris. Randu prie stalo sėdinčią pačią Rumbutiene. Iš veido matau, kad atvažiavau laiku, ji linkusi bendrauti. Gyvena viena. Iš karto ant stalo vaisės, kalbamės apie viską. Sakosi, kad prezidento rinkimų naktį gėrusi valerijonų: ačiū Dievui, išrinktas Adamkus. Pokalbio metu ji grįš ir grįš prie rinkimų. Išsipasakojusi apie vaikus, apskritai savo gyvenimą, staiga suskelia gal aštuonias minutes deklamuojamą eilėraštį be jokių užsikirtimų. Išmokusi priešškaryje iš sieninio kalendoriaus, dabar kai kada per kokias vestuves dar pasakanti – visiems patinka. Pamažėle įsidrąsina dainuoti. Balsas lygus, skaidrus. Vėliau, padainavusi net keletą senųjų tradicinių dainų, parodys, kur gyvena Stasė Valinskienė, – jos troba prie Žeimių kaimą nurodančios rodyklės.

Nesunkiai randu tuos namus ir pačią šeimninę, užklupdama ją ką tik grįžusią nuo darbų, net rankų nespėjusių nusimazgoti. Mums įsikalbėjus, moteris apgaillestauja viską pamiršusi, dejuoja dėl suprastėjusios pastaraisiais metais atminties, nors kadaise su dabar Salantuose gyvenančia seserimi Birute Žiliene, dirbančia medicinos sesele, jos mėgusios dainuoti. Siūlausi suvesti jas, tačiau mano šnekos lyg negirdi, vien guodžiasi darbų kupinu ir be linksmybių slenkančiu gyvenimu. Kur kas noriau aiškina kelią iki Puidokų: kai pasuksiu keliuku miško link, pirmąją trobą, namą vaiduoklį užkaltais langais, reikia pravažiuoti – ten tėvą užmušė grįžęs iš kalėjimo sūnus, paskui pats pasikorė, o jau antroji sodyba bus tų Puidokų. Ką gi, atrodo, teks keliauti nelinksmu maršrutu. Dar paaiškina, kad Žeimių kaime vos kelios sodybos belikusios, dviejose iš jų gyvena neseniai atsikėlę jauni žmonės, o iki paties kaimo nuo pagrindinio kelio kokie keturi kilometrai. Nežinau, ar tinkamai elgiuosi, tačiau vengiu susitikimų su jaunaisiais persikraustėliais, kurie dabar sudaro kiekvieno kaimo didelę gyventojų dalį; paprastai tai būna jau minėti gyvenimo negandų išvarginti žmonės, dažnai ir asocialios šeimos, skurdo ir nedarbo genamos iš vienos vietos į kitą. Tokia gyventojų migracija – tikra rakštis tiriančiam regioninę krašto kultūrą...

Spurdančia širdimi minu užžėlusiu taku pro nelaimingąjį namą, paskui nesidairydama ir paskubomis tiesiai per pievą veduosi dviratį prie spėjamos Puidokų sodybos. Kieme tuščia, nors dar tik popietė. O buvau patikinta, kad šeimnininkai visada būna namuose. Beldžiu – iš vidaus užsklęsta. Girdžiu žingsnius ir pamatau pro mažą langiuką sužiūrusio senyvo vyro veidą. Skubu prisistatyti, o žmogus kiek klauso, kiek ne, bet prisimerkęs stengiasi įžiūrėti, kaip vėliau pats pasakys, ar viena atvykau. Galutinai nuramina tik mano paminėtos kaimynų pavardės. Įsileidžia. Žmona, aštuoniasdešimt septynerių senutė, sėdi jaukiai sutvarkytame kambaryje ir žiūri meksikiečių serialą. Pasirodo, šiuos žmones prieš kelias savaites apiplėšė keli žaliūnai, jiems patiems esant namuose. Dabar šeimnininkai įsibaiminę ir įtariai žvelgia į kiekvieną atvykėlį. Kuris nors iš trijų sūnų būtinai atvažiuoja aplankyti tėvų vieną kartą per savaitę. Prisėdu, galvodama, kokia žiauri neteisybė, kai

žmogus, amžių nugyvenęs savo gimtoje, šiuo atveju – tokioje jaukioje, galingais senais medžiais apsuptoje sodyboje, su čia pat nusidriekiančiais daržais ir laukais, šienaujamosiomis pievomis, su vakare čia tarsi iš pačių dausų nusileidžiančia dieviška ramybe, niekam savo gyvenimu neprasikaltęs, savo galudienyje, kaip kokio karo sąlygomis, turi nė valandėlės nepamiršti brutalios dabarties: namie net dieną gali būti užpultas, užmuštas, apiplėštas, sumuštas ar dar kitaip pažemintas. Mano kultūriniai interesai, atvedę į šią sodybą, akimirką pasirodo tokie menki ir nereikšmingi, tarsi iš kito laiko nusileidę ir tokie šioje ašarų pakalnėje nereikalingi... O šeiminkai, kaip tyčia, labai šnekūs, ypač senukas. Atrodo, kad politikuoti galėtų valandų valandas: Lietuva susiskaldė dar prieš karą, o dabar dar blogiau. Tarybiniais laikais buvusi tvarka – ruskelis kelius sutvarkė, butus duodavo, jis pats, va, galėjęs visus tris savo vaikus išmokslinti. Kad greit neišeičiau, mėgino dainuoti, bet gergždžiantis balsas neklausė. Susidrovėjęs prisipažįsta, kad ir šiaip ne koks dainininkas buvęs. Nieko negalėjo prisiminti ir iš jo taip pat niekada nedominusio, o man taip reikalingo mitologijos ar tautosakos pasaulio – tai tik niekų vertos pasakėlės. Žmona į visus mano klausimus apskritai ne ką pasakydavo, dažniau šypsodamasi purtė galvą. Apgailestavau dėl to, nes abu sutuoktiniai kalbėjo, atrodo, jokių įtakų nepagadinta švaria vietine tarme. Išlydėjo per kiemą abu, klausdami, ar dar užsuksiu. Parodė kitą, „saugesnį“ taką, vedantį į pagrindinį kelią. Kai nuo tolokai esančio vieškelio atsukau, nesunkiai įžiūrėjau kieme tebestovinčias dvi figūras. O visai netoli, už upelio, kaip teigė ką tik šiame Tuzų paribyje gyvenantys mano aplankytieji, prasideda Gintališkės kaimo valdos. Žvalgiausi viltingai ton pusėn, atsiminusi, kokį neseniai varčiau turtingą senosios tautosakos rinkinį iš prieš keturiasdešimt metų vykusios Instituto ekspedicijos, dar neįtardama, kad beveik tuščiai šiandien varstysiu daugybės namų duris...

Gintališkėje, priklausančioje jau Plungės rajonui, yra daug gyventojų, tai didelis bažnytkaimis (čia sena, nuo XVIII a. vis paremontuojama medinė bažnyčia, žinoma kaip Lietuvos medinės sakralinės architektūros paminklas) su mokykla, paštu, krautuve. Kiek pavažiavus, vos už kelių kilometrų, jau matyti Plateliai. Gintališkė pasižymi ypač gražiu gamtovaizdžiu. Prie sodybų daug kur į dangų stiebiasi gandrinės, galima pamatyti senų ir naujos statybos koplytėlių. Nuo kalnelio dairydami po prieš akis atsivėrusią ir namais bei nameliais marguojančią panoramą, iš anksto spėju, kad dėl laiko stokos įstengsiu tik paviršutiniškai čia pasižvalgyti. Tyrimą pradėdama įprasta tvarka: suku į pirmą trobą. Netrukus, tiksliau – per kokį pusvalandį, sužinau apie pagrindines bažnyčios choristes, esu nukreipiama pas paštininkę, vargonininkę, bažnyčios tarnautoją ir dar kitus šviesesnius bažnytkaimio žmones. Patiriu ir kuriozinę situaciją: kažkas, matyt, piktokai pajuokaudamas, nurodo vieną šeimą, kurioje esą sutiksiu įdomių žmonių. Pakliūvu į asocialios šeimos aplinką, mane apstoja daugybė alkanokų ir apleistų mažų ir paaugusių vaikų. Jų pakviesta motina, dar gana jauna, lengvai apgirtusi, kiek agresyvakai pristato man paauglę dukterį, sako, ši turinti gerą balsą, gal aš galinti ją įtaisyti į kokią mokymo instituciją, gal į televiziją patektų. Liepia tuojau pat mergaitei uždainuoti. Ši per daug nesibrangina ir ima dainuoti. Tuo tarpu motinai parūpsta, kas galėjo patarti

man atvažiuoti pas juos? Iš keblios situacijos gelbsti dar iš rankų nespėtas paleisti dviratis, paskubomis atsisveikinu ir nuvažiuoju.

Aptinku vieną labai gražaus balso bažnyčios choristę, tokią Ziną Jurčienę, vi-soje apylinkėje garsėjančią kaip puikią dainininkę. Tačiau ji pastaruoju metu yra labai suvargusi, slaugo sunkiai sergantį, patale gulintį vyrą, o dar kaip tik šiandien mirė Plungėje gyvenęs sesers sūnus. Ji jau buvo pasiruošusi ten vykti, vilkėjo juo-dais drabužiais, bet net tokiomis aplinkybėmis stebėtinai mielai bendravo. Atkrei-piu dėmesį, kad ne tik aš, bet ir ji gerokai susikremta, kad tokiu nepalankiu laiku atvykau... Iš daugybės kitų aplankytų kiemų: Juodkų – Juodkienė sakėsi galinti ir mėgstanti su kitais dainuoti; Apolinaro Gedgaudo – jo sveikata visai pašlijusi; vai-šingų Galdikų – daug vaišino ir tik šį tą padainavo; Adelės ir Petro Brencių – Petras iš lovos beveik nesikelia; Kazimiero Gedgaudo – taip ir nesurado tėvo turėto užra-šytų dainų sąsiuvinio; Monikos Grinienės, gimusios 1912 metais, turinčios puikią atmintį, menančios daugybę istorinių įvykių, bet niekada nesidomėjusios tuo, ko klausinėju; Elenos Jurkutės – iš bažnyčios tvarkytojos, „pročkelės“, buvo galima tik vieną kitą tautosakos dalykėlių išpešti... Apskritai beveik iš visų čia sutiktųjų pasiseka užrašyti tik šį bei tą, t. y. menkas nuotrupas.

Iš tautosakos klasikos ieškojimų suvestinės

Grįžus iš ekspedicijos nepaliko ramybės mintis, kad ta pati Gintališkė ir kitos mano lankytos vietos vertos didesnio, visų pirma ilgesnio ir nuodugnesnio tyrimo. Kartu vis ryškiau tirpo, greičiau – lūžinėjo mano tvirtasis patyrimo kiautas, apnuo-gindamas kol kas tik vidines abejones dėl mano darbo senstelėjusių tikslų. Beje, Salantų ekspedicijos vakarais, kai liete liejosi mūsų visų kiekvienos dienos išpū-džiai, dar tik pamažėle kaupėsi ir brendo būsimos, o pastaraisiais metais kaip seniai tvinkęs pūlinys pratrūkusios diskusijos, ką vis dėlto rėpia šiuolaikinis folkloras ir kaip jį turi suvokti mūsų laikų folkloristas. Iš literatūros pažįstamas platus vakarie-tiškas folkloro sampratos modelis man vis dar atrodė per ankstyvas, kam jis mums, jei klasikinių žanrų gyvųjų naujų židinių kiekviena ekspedicija suranda. Pagaliau juk priklausome Rytų Europos zonai, kur veriasi savita senosios tradicinės ir mo-dernios šiuolaikinės kultūrų sampyna. Iš šios atskaitos taško žvelgiant, mano, kaip folkloristės, misija ir yra sąžiningai ir nuosekliai, kiek leidžia sąlygos, kapstyti istorinės atminties klotuose. Nors kai kurių pagavesnių jaunesniųjų kolegų dikto-fonai jau tuomet fiksavo kur kas iškalbingesnę ir svarbesnę mūsų laikams patyrimą, jau išsprūdusį iš griežtų daugiažanrės tautosakos klasikos rėmų.

Kai pasibaigus ekspedicijai mėginu palyginti savo pirmosios darbo dienos ir visos ekspedicijos tiek išpūdį, tiek apskritai rezultatus, akivaizdu, kad kaip tik pir-mieji pastebėjimai gana tiksliai brėžė mano „vizituotos“ Salantų krašto šiuolaiki-nės kaimo vietovės gyvuojančios, greičiau savo amžių „nubaigiančios“ senosios folklorinės tradicijos kontūrus. Turiu galvoje nuosekliai mano ligšiolinėse ekspe-dicijose tirtą būtent senąjį klasikinį folklorą. Kitas dalykas, jei būtų kalbama apie antrinių jo formų (folklorinių ansamblių ar kitaip specialiai organizuotų renginių)

proveržius ar apskritai daug plačiau dabar suprantamą folklorą nei tradiciškai jam priskiriami istoriniai žanrai. Kad šiandien senojo folkloro tik pelenus žarstome, nėra ko stebėtis: klasikinis folkloras kaimo bendruomenėje nebeatlieka jokios visuomeninės funkcijos, gyvoji tautosakos forma nebeturi net pramoginio akstino, – pačiam dainuoti, pasakoti nebėra nei kam, nei dėl ko, tai nei svarbu, nei būtina. Net namų aplinkoje su kiekviena diena siaurėja folkloro panaudojimo ratas – kaip teigė žmonės, per radiją, televiziją ne tiek visko gražaus ir įdomaus išgirsti, kam bereikia tavo iš anų laikų atėjusios ir pelėsiais pradvisusios patirties... Nors seniausia karta savo atmintyje tebesaugo įvairias folkloro apraiškas kaip brangintinus, su jaunyste, apskritai su dorovingo ir dar kitomis vertybėmis grįsto gyvenimo prisiminimus. Beje, jiems dar pažįstamas, iš pirmų lūpų girdėtas ir visas platus tautosakos gyvavimo kontekstas, – tokios informacijos, ypač regioninės, nuolatos dar stokojame ir pagal išgales kruopščiai lasiojame. Sunkiai užčiuopiame sąlyčio taškus su jaunesniais žmonėmis. Jaunesnei kartai, pavyzdžiui, dainavimo tradicija rūpi iš esmės tik tiek, kiek ji padeda realizuoti žmonių, turinčių balsą ir klausą, poreikius (jiems paprastai dėl vienu ar kitu priežasčių neteko mokytis dainavimo arba tokioms studijoms pritrūko duomenų). Kaip rodo Laivių folklorinio ansamblio dalyvių sudėtis, kaip tik šie žmonės ir sudaro folklorinių grupių branduolį, nes jie čia yra tikri dainavimo entuziastai, nepamainomi dainų vedėjai ir pritarėjai. Dainuoti jiems iš tikrųjų labai svarbu. Tačiau šį polinkį toli gražu ne visada galima sieti su vietine senąja žemaičių dainavimo tradicija. Jei vadovas specialiai nemoko žemaitiško repertuaro (laimiečiai žemaičių dainas repetavo iš atsišviestų „Lietuvių liaudies dainyno“ lapų), žmonės mieliau dainuoja bet kokias dainas, ypač romansus, neturinčius regioninių sienų. Nė iš vieno per šią ekspediciją mano sutiktų dainuojančių žmonių nepasisekė užrašyti daugiau nei dvidešimties dainų. Visiškai kitaip yra su dainavimu iš dalies artimu jau grynai žemaitišku fenomenu – gyvai palaikoma Kryžiaus kelio kalnų giedojimo tradicija. Ši tradicija buria ir dabar visų kartų atstovus, aktyviai giedamos ir senosios, ir naujosios giesmės, giedama būryje ir pavieniui, už atlygį ir be jo, apie kalnus savo požiūrį turi ir paslaugiai dėsto vos ne kiekvienas žemaitis – tyrimo horizontai iš tiesų tebėra platus.

O štai senųjų naratyvų žinovui beveik nebėra kur pasireikšti. Jau tik prorečiais ir sutinkami seniausios kartos puikūs žemaičių pasakotojai. Tai tie žmonės, kurių galvose dar tebekirba senieji tradiciniai mitologiniai motyvai, nepamirštų tikėjimų nuotrupos, tebėra gyvos kadaise iš lūpų į lūpasėjusios šiaip visokios anekdotinės istorijos, nors juos prisimindami net talentingi pateikėjai (su retomis išimtimis) maišosi, klysta, prideda nereikalingų paaiškinamųjų motyvų, nevengia laisvai perkurti, taip mėgindami savo pasakojimą pagerinti bei pritaikyti šiuolaikiniam klausytojui. Akivaizdu, kad sakmių ir pasakų, padavimų gyvavimo terpė sunykusi, jie pasakojami retai arba iš viso nebesakojami, nebent mažametį anūką sudomina retskykiais senelio ar močiutės išdėstoma pasakų išmintis. Vis dėlto pavyko užfiksuoti nemažą skaičių ir šių kūrinių. Susumavus visą klasikinį naratyvų lobį, galima pagrįstai teigti, kad mano lauko tyrimai šiuo atžvilgiu sėkmingai įvykdyti. Lieka tik paklausti savęs, kokius apmąstymus provokuotų mano sutiktų ir „prisijaukintų“

pašnekovų atviravimas įvairiausiomis temomis, jei man būtų atrode visai profesionalu jį fiksuoti...

Kita vertus, ir atviravimas atviravimui nelygu. Kaip toli gražu „ne atvira“ situacija man susiklostė tikintis išgirsti žemaičių patarlių, priežodžių, juokavimų, ypač keiksmų bei dar kitos liaudiškos retorikos variacijų, kurios iš seno pasižymėjo žemaičiams būdingu išmoningu šmaikštumu, nevengimu visai atviro, bet gero obsceniško humoro. Kaip dažniausiai būna, taip ir šį kartą nebuvo „prileista“ prie tų kalbos aruodų. Prie svetimo žmogaus juk visų drovimasi laisvai kalbėti net ir savo namuose. Ne išimtis pasirodė ir žemaičiai. Vis tiek keistoka, kodėl šiaip jau net svečio per daug nesutrikdomi, kitų nuomonės nelabai paisantys mano sutikti žemaičiai neperžengė šios ribos. Žinoma, užsirašiau keliolika vaizdingų ir taiklių pasakymų, tačiau mano įsitikinimas, kad dvi savaites tarsi turėjau progos stebėti šiuolaikinę žemaitišką folkloro tradiciją tarsi iš vidaus, šių dalykų atžvilgiu pakimba ore... Tuo būtų galima ir pabaigti šį išpūdžių etiudą iš pirmos trečiojo tūkstantmečio pradžioje Instituto surengtos folkloro ekspedicijos žemaičių žemėje, jei ne tie užėti gyvieji naratyvų židiniai – talentingi klasikinės pateikėjų mokyklos atstovai, nors šį kartą tik vieną iš jų norėčiau plačiau pristatyti.

Kazimieras Puškorius – tipiškas žemaičių senųjų naratyvų žinovas

Aštuoniasdešimtmetis pasakotojas
Kazimieras Puškorius
Mindaugo Karčemarsko nuotrauka

Kazimieras Puškorius gimė 1924 metais Tuzų kaime, nors vėliau, jau vedęs, visą gyvenimą praleido gretimame Lavių kaime, priklausančiame Kretingos rajono Imbarės seniūnijai. Vaikystę turėjęs vargingą. Eidamas trisdešimt septintus metus staiga mirė jo tėvas. Kazys tuomet turėjo dvylika metų, Tuzų pradinėje mokykloje buvo bebaigiąs keturias klases, kurių taip ir neišėjo iki galo. Toliau mokytis buvo galima Salantuose, tačiau motina neturėjo iš ko nupirkti batų. Bėda ta, kad Salantuose neleido mokiniams eiti į mokyklą su klumpėmis. Jam, ir avinčiam kasdien tik klumpėmis, buvo labai nejauku, nors niekas dėl to jo nevarė iš mokyklos, tačiau jis pats pasiprašęs mokytojos, kad ši pasakytų motinai, jog jos sūnus Kazys netinkamas mokslui. Jau buvo tvirtai apsisprendęs – geriau likti bemokslui, negu eiti visų pajuokai į mokyklą.

Tikrieji jo mokslai ir buvo išėiti piemenaujant. Dar paauglystėje juodu su vienu draugu, tokiu pat piemeniu, ištisomis dienomis susėdę ant savo laukų, t. y. ganomų plotų, „rubežiaus“, sekdamo vienas kitam pasakas. Jau anuomet nepralenkiamas buvo Kazys, jo mokėta apie 130 įvairiausių siužetų, visas tas „pasakas“ jis išmoko iš „bočiaus“, nepaprasto, kaip pats gerai prisimena, anų laikų pasakotojo. Tas nugirstas repertuaras vaikui buvo labai svarbus. Nors berniukas iš tikrųjų turėjo puikią atmintį, bet vis tiek, kad ko, Dieve gink, nepamirštų, „užsivedė pasakų žiniaraštį“, t. y. pasakų pavadinimus kruopščiai rašėsi į sąsiuvinį, kuris gerokai vėliau, po daug metų pražuvo per gaisrą. Iki šiol jam tie pradingę užrašai atrodo didelis praradimas.

Ne ką mažesni vargai lydėjo ir jaunystėje. *Ka apėžanėjau, netoriejau nieka, pradijuom be kumbarė, be stala, be šaukšta...* Viską, visą neblogą buitį, kurią jo šeima šiandien turi, buvo užgyventa sūriu prakaitu ir juodu darbu. Tačiau tai nepalaužė linksmo būdo darbštuolio, visi aplinkiniai iki šiol jį pažįsta kaip nepamainomą „štukorių“, gebantį dieną naktį porinti būtas ir nebūtas istorijas. Galimas daiktas, kad jis nevengė ir taurelės, kartą net prasitarė, jog dabar jo balsas *pragertas*, nors apie tai konkrečiau nei iš jo paties, nei iš kaimynų neteko girdėti.

Nuo pat jaunystės Kazimieras Puškorius kartu su kitais giedotoju kalnus, mat visada buvęs neprastas dainininkas, dėl žemo balso jam atitekdavusios *boso partijos*. Kiti šio kaimo giedotojai ne kartą yra minėję, kad Puškoriui pritariant labai gerai giesmės skamba. Nors dainuoti bei giedoti pastaraisiais metais pasidarė jam per sunku, vis tiek jis buvo pasišovęs suorganizuoti kalnų giedojimą su kaimynais, jei tik man to reikėtų. Atidėjome šį įrašymą advento laikui. Tačiau taip ir neteko išgirsti jį giedant kalnus. Po mūsų vasaros ekspedicijos tų pačių metų (2004) rudenį, lapkričio 20 dieną, Kazimieras Puškorius staiga mirė. Kai gruodžio mėnesį atvykome įrašyti laiviečių giedamų adventinių kalnų, žmonės labai šviesiai kalbėjo apie jį ir apie ypač gražias, iškilmingas jo laidotuves, kaip reta nuostabiai skambėjusius kalnus, lyg būtų pats senolis tokį garbingą palydėjimą pelnęs savo šviesiu gyvenimu ir kitiems giedotomis giesmėmis.

Gerai atsimenu mudviejų pirmąjį susitikimą. Kai jo žmonos pakviesta įsikuriu prie virtuvės stalo, pro praviras duris matau, kaip iš kitame kambaryje stovinėsios lovos pakyla šeimnininkas – stambokas, žilais plaukais ir linksmomis, valiūkiškomis akimis. Metų naštos prislėgtam žmogui nėra lengva atsikelti, stebiu, kaip jis sėdasi kitoje stalo pusėje ant kėdės kiek nerangiai ir atsargiai. Beje, neparodo jokio, nė menkiausio nustebeimo dėl mano „vizito“. Mažumėlę net sutrinku. Paskubomis užvedu kalbą, kad visi aplinkui šneka, koks jis nepralenkiamas „giedorius“ ir kad dainų mokąs. Nei patvirtina, nei nuneigia, tik santūriai šypsosi ir aiškina, jog balsas šiandien jau ne tas. Palūkėjęs priduria, kad tarp kalnus giedančiųjų jis esąs bosas, niekada pirmas „nešaukia“, tad žodžių nei anksčiau, nei juo labiau dabar neatsimena. Va prie kitų, kartu su kitais tai dar tikrai užtrauktų. Kalbamės toliau. Reikėtų pasakų, istorijų apie velnius ir laumes? Iš karto suklūsta ir patogiau įsitaiso. O, pasakoti jis tikrai galės tiek ir tiek! Tik kalba, atkreipiu dėmesį, nelabai aiškiai, kažkaip nutraukdamas, numurmėdamas, galas žino kaip suveldamas, prarydamas galūnes ir taip aukštaitei sunkiai suprantamoje žemaitiškoje savo šnekoje (vėliau net žemaičių kilmės tauto-

sakininkai pripažins, kad jo tartis problemiška). Įtempiu ausis. O jis, daugiau nė neraginas, vos ne po minutės pokalbio pradeda porinti apie kaukus.

Taip dalykiškai mes ir bendrausime visą laiką: kai Kazimieras pavargs (tris kartus mudu susitikome), jis ir pasakys tiesiai šviesiai – šiandien viskas. Retai kada taip pasiseka – ko tik paprašai, apie tą ir kalba. Sykį net pats sutriko: kaip čia yra, kad atrodo, jog aš žinau, ką jis moka? Net kiek nusivylęs garsiai svarstė, gal aš iš kitų jau „viską žinanti“? Taip Kazimieras kalbėjo, kai per antrąjį mūsų susitikimą paklausinėjau etiologinių sakmių, tai apie kregždę, tai apie gandra, o jis iš karto ir berdavo siužetus kiekviena mano paminėta tema. Pirmąjį kartą užsibuvus ilgėliau, žmona lyg tarp kitko priminė jau atėjus pietų metą, kitaip sakant, subtiliai leido suprasti, kad turėčiau krautis savo diktofonus krepšin. Tai buvo paprasta ir labai natūrali laikysena. Apskritai, kaip nedažnai būna, bendraujant su šiais žmonėmis nebuvo nė mažiausios įtampėlės, šiuose namuose visada buvo aišku, kaip reikia elgtis. Tiesiog buvo gera žinoti, kad tavo buvimas nei sujaukė, nei pažeidė kasdienio šių namų gyvenimo ritmo, lyg visi kaip kasdien būtume dirbę savo įprastus darbus. Šeimnininkė triūsė namie ir daržuose, tai įeidama, tai išeidama, šeimnininkas su malonumu kalbėjosi su manimi, žinodamas, kad jo šneka yra fiksuojama.

Nebuvo jokio jaudinimosi nei šokinėjimo atvykus ir didesnei grupei filmuoti ir fotografuoti šio iškalbingo žemaičio. Jei jums reikia – prašom. Nebuvo ir kitais atvejais įprasto persirenginėjimo šventiškesniais drabužiais. Tąsyk namiškių susirinko daugiau, jie užsidarė kambaryje, o virtuvėlėje kiek nušvitęs Kazimieras (šitiek klausytojų!) ramiai, iš anksto tam nusiteikęs, porino savo atsimenamus, būtinai dar nepasakotus, naujus siužetus. Šįkart jis ypač stengėsi kalbėti įtaigiai – jam rūpėjo klausytojų reakcija. Įdomu, kad nei pats kalbėtojas, nei jo artimieji beveik nesidomėjo, kokiam tikslui užrašinėjami visi pasakojami dalykai, kur juos dėsimė ir ką su jais veiksime. Tokios laikysenos nepavadinsi paprastu abejingumu ar šiaip nesidomėjimu, tai greičiau prašalaičiui atrodantis kiek savitas, sunkiai sutrikdomas, savo santūrumu išsiskiriantis žemaitiškas bendravimo būdas. Lyg būtų ir taip aišku: viskam savas laikas, jei bus reikalas, tai ir paaiškins.

Kazimiero Puškoriaus klasikiniiais laikytinų naratyvų repertuaras platus: nuo anekdotų iki retai šiandien kieno nors besekamų pasakų. Pasakas ir linksmus anekdotus jis pats be jokių priminimų, savo iniciatyva skubėjo sakyti. O štai dėl sakmių – tiek mitologinių, tiek etiologinių – klostėsi kiek kita situacija, vis reikėdavo tarsi užvesti ant kelio, paklausti. Kaip supratau, jis pats juos laikė lyg ir kita pasakojimų rūšimi, nes tai esą tikri atsitikimai, su tikromis pavardėmis ir tikrai įvykusiais nutikimais, tai tiesiog istorijos iš gyvenimo. Labiau nei tikrąsias sakmes buvo linkęs prisiminti sutikrovintus jų variantus, kuriuose paaiškėdavo, kad visi antgamtiški nutikimai paprastai būdavo tik vaikių sugalvoti pokštai, įvairiausi jaunimo tyčia surežisuoti mergų baidymai. Tuo lyg norėta pabrėžti savo netikėjimą mitinių būtybių realumu. Visai kas kita pasakų fantastika, kaip jis mėgo kartoti: čia tik pasaka, o ne teisybė. Į menkiausią tradicinio naratyvo užuominą gyvai sureaguodavo ir dažnai vietoj vieno kokio iš anksto numanomo siužeto išgirdavau net kelis temiškai artimus pasakojimus. Ypač jo mėgta pasakoti apie velnius, būtinai pabrėžiant, vis

primygtinai primenant, kaip nelabieji besąlygiškai kapituliuoja, susidūrę su bet kokia krikščioniškos religijos apraiška (žegnone, Dievo ar šventųjų vardų paminėjimu, pašventinimu, šventų relikvijų panaudojimu). Ši nuostata buvo savotiška semantinė ašis, pagrindinis leitmotyvas jo kai kurių perimtų iš senelio siužetų. Kitaip sakant, pasakotojas būtent juos geriausiai išlaikė atmintyje nuo tolimų vaikystės laikų.

Įdomu, jog kaip tik vien iš jo perteiktos tautosakos prozos galima nesunkiai susidaryti bent jau apytikriai aiškų vaizdą apie jo religinius įsitikinimus. Spėju, kad Kazimiero būta tikro, praktikuojančio kataliko ir tikėta ne vien iš reikalo ar tradicijos. Ne kartą patikino, kad jis savo anekdotinėmis istorijomis apie kunigų gyvenimo nekunigiškas peripetijas nenori pasijuokti iš religijos, tik žinaš, kaip kartais nutikdavę juokingų situacijų. Kitas jo kalbėjimo ryškus bruožas – humoristiniai akcentai. Su šiokiu tokiu pasididžiavimu net pasigyrė, kad jam pasakojant neretai klausytojai, ir maži, ir dideli, „lioub kriuks“ iš juoko...

Ar tikrai jo naratyvų repertuaras vien iš „bočiaus“ girdėtas, ko gero, atskiro tyrimo vertas klausimas. Nebūtų ko stebėtis, jei pasirodytų, jog kai kurios jo repertuaro saktmės būtų atklydusios iš spausdintų šaltinių. Apie jo apsiskaitymą taip ir nepasisėkė iškvosti iki galo, minėjo, jog apie velnius dabar prirašyta esą storų knygų, jam žinoma „Šventosios Izabelės istorija“, daug ką jis dar mokykloje girdėjęs.

Kazimiero Puškoriaus naratyvų pagrindiniai personažai yra iš XIX a. antrosios–XX a. pirmosios pusės mūsų tautosakinės prozos repertuaro. Vieni iš jų susiję su artimiausia, nors dažnai jau istorine tapusia jo tėvų ir senelių aplinka – tėvai, vaikai, gaspadorius ir gaspadinė, šiaip moteriškos, kunigai, muzikantai, čigonai, žydai, pažįstami, kaimynai, tarnaujantys vaikai, dažnai jis pats ir ypač „zimagorai“ (darbininkai), kurie yra nuolatiniai, pasak Kazimiero, visokių „šiderstvų“ pramanytojai. Kitus pažįstame kaip veikiančius tik mitinėje naratyvo erdvėje – senelis Dievas, velnias, keista mitinė būtybė upioras⁶, laumės ir raganos, kaukai. Jau pirmąją dieną jis dėliojo man žemaitiškus akcentus, kad, pavyzdžiui, lietuviškai sakoma aitvaras, o žemaitiškai – kaukas, net pridūrė, kad visus tuos dalykus, net tikėjamą sapnais dar jo vaikystės metais draudę kunigai. Šiai draudžiamai sričiai priklausė ir dažnai į jo kalbamus dalykus įterpiama burtininkų („čerauninkų“) tema. Nors pats pasakotojas lyg ir linkęs priskirti šiuos neįtikėtinus nutikimus tamsuoliškam neišmanymui, bet ne kartą tik kraipė galvą: *kas žėna, a buva tāp, a ne*. Galima neabejoti, jį tikrai domino ir mažumėlę glumino paslaptinga užkeikimų, prakeiksmų, lemtingų pažadėjimų ir jų išsipildymų galia, taip ryškiai atsiskleidžianti jo sektose pasakose.

Nors Kazimieras Puškorius, be abejo, lengvai įsiterpia į talentingų žemaičių pasakotojų gretas, tačiau tiksliai apibūdinti jo pasakojimo stilių ar net manierą nėra paprasta. Pasakoja gražia, dažnai vaizdinga kalba. Bendrą nuoseklus įvykių dėstymo išspūdį kiek gadina vieno kito žinomo siužeto apvėlimas iš pirmo žvilgsnio nereikalingais ekskursais, visokiomis – žodyno, papročių ar šiandien nebedirbamų darbų – eksplikacijomis. Taip dabar nutinka dažnam pasakotojui dėl tipiško mūsų laikais noro paaiškinti senas realijas, kad tik klausytojas viską suprastų. Aptariamam

⁶ Upioras (l. *upiór*) – baime, siaubą kelianti būtybė, pabaisa (žr. *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XVII, Vilnius, 1996, p. 517).

atveju klausančiai atvykėlei iš Vilniaus, dar ir ne žemaitėi, negi nepridursi, kas yra jauja, ką ir kaip darydavo su linais, kaip kadaise atrodė peludė ir dar kiti dalykai. Dėl kai kurių kitų, šiaip per daug stebuklingai ir šiandien dėl to neįtikinamai skambančių pačiam Kazimierui sakmių motyvų jis išmoningai pašmaikštaudavo: kol nebuvo lėktuvų, Joninių naktį raganos skraidė su kubilais... Dar vienu akstinu pasakotojui nuolat nukrypti nuo pagrindinės temos ir taip išplėsti dažno siužeto teminę kompoziciją galima laikyti polinkį individualiai vertinti įvykį ar personažo elgesį. Pasakodamas sakmę, kodėl moterys niekada nepabaigia savo darbų, nuo savęs tuoj pridėda, kad tikrai jos nuo senų laikų dirbo kaip vergės. Apskritai jis linkęs pateikiamą įvykį ar nuotykį analizuoti ir aptarti, vertinti jį iš šiuolaikinių pozicijų: kalbėdamas apie užkeiktus ir po kryžiumi pakastus pinigus, kuriuos visi anksčiau bijoję pajudinti, nesusilaiko nepakomentavęs, kad šiandien tuos pinigus su visu kryžium išneštų. Apskritai šio tautosakos žinovo repertuare labai ryškus pats naratorius.

Bene labiausiai klausantis erzino nuoseklios siužetinės linijos primiršimai, motyvų ar minties peršokimai, jų sumaišymai ir nuolatiniai pakartojimai. Dėl to kai kurių iš jo užrašytų naratyvų siužetų struktūra atrodo šiek tiek apirusi, nenuosekli ar kitaip neužbaigta. Būta pasakojant ir pagudravimo. Jei ko nors gerai neprisimindavo, pasakotojas kartais bendrais bruožais, striukai drūtai apmesdavo jam pažįstamo turinio motyvus arba tenkindavosi sutrumpintu tekstu. Iš tikrųjų toks siužeto turinio perteikimas būdingas dažnam mūsų laikų talentingam pateikėjui, jei jam retai tenka pasakoti arba kai pavargsta bei šiaip pabosta kalbėti.

Vis dėlto tuos nežymius jo pateiktų tekstų trūkumus atperka pats šio žmogaus įgimtas pasakojimo azartas, žaismingas kalbėjimas, – jis kalba labai įtaigiai, gyvai reaguodamas į sakomus dalykus, susidomėjęs jais ir siekdamas sudominti klausytoją. Tikiu, kad vos pradėjus Kazimierui ką nors porinti, jam niekada nebuvo sunku patraukti bet kokią klausytojų auditoriją. Užsimiršęs, pagautas sekamų įvykių vingių, jis juokiasi, pyksta, pritaria ir nesutinka, net iš kasdienės kalbos išpročio nusikeikia... Ne visada tokiais atvejais pakakdavo žemaitiško *žalčio* paminėjimo... O svarbiausia, visa jo kalba liete liejosi, net jei kartais sunku būdavo perprasti žemaičių šnekos vingrybes, nedrįsdavau įsiterpti. Tiesiog pripratau prie jo kalbėjimo būdo, prie nuolatinio įterptinio žodelio *supronti*, šypsotis versdavo jo vietoj atsikvėpimo ar pauzės, būtinos nuolat kalbant, visada vienoda intonacija priduriamas *gers yr*, tarsi tik toks konstatavimas leistų toliau regzti intriga. Emocinę įtaigą didindavo ir susijaudinimui ar nustebimui reikšti reikia nereikia vartotas šnekamajai kalbai būdingas retorinis sušukimas *jėzosmarėja!* Jo paties teigimu, niekada anksčiau tautosaka iš jo nebuvo rašyta.

Pabaigos žodis

Motyvacija aprašyti ir paskelbti patirtus išpūdžius iš susitikimų žemaičių krašte man pasirodė aiški ir gana paprasta. Tiesiog rūpėjo paliudyti XXI šimtmečio šiuolaikinės folklorinės situacijos tyrėjo ne visai paprastą kasdienybę, kylančią iš sudėtingos dabartinių laikų sociokultūrinės aplinkos, iš bandymų susivokti joje,

siekiant išvelgti naujus dabartinės folkloro kultūros kontūrus, užčiuopti jos turinio esminius momentus ir kartu tęsti įprastą savo misiją, fiksuojant jau istorinei atminčiai priklausančius klasikinio tautosakos modelio likučius. Ne mažiau svarbu man pasirodė pasidalyti įspūdžiais iš individualaus, asmeninio santykio su žemaičiais ir jų kraštu patirties, mėginant išsižiūrėti į žemaitiško kraštovaizdžio dabartį, konkrečiau apsibrėžti kultūrinį joje gyvenančio žmogaus tipą, žymintis pastebėtus žemaičių kultūrinės tapatybės ženklus.

Toliau bus pateikiami keli Kazimiero Puškoriaus papasakoti tradiciniai senieji beveik atsitiktine tvarka parinkti naratyvai⁷, pristatomi kaip tipiški žemaitiško tautosakos paveldo pavyzdžiai, pasiekę mūsų laikus.

Kaip vaikiš suvalgė kauko košę

Tēp bova. Šeimīnīkē somdē vaīkī. Vaikiš bova akylos. Ir ons pastebiejē, ka su kom draugaun šeimīnīkē – ēšverd posrytī onkstē i banešonti. Veiz: ēšvērosi kuošē, įdiejosi taukū, supronti, po skverna pakēšosi, paneš ont truobuos ir padiejē. Tas vaikiš nieka nesakē, bet pastebiejē. Pastebiejē, ons nieka nesakē. Kas čē būs dabar: lyg kad kavalierē kokēi čē gal būtē, bet vēskon vaikiou žēnuotē rēk. Kas čē, supronti, tor būtē, žalty! Ir ons tatā nustebiejē vēskon. Ta ana ton posrytī padiejē tam kaukou, ir pati ēšejē žygioutēis prī karviū. Tas vaikiš pašuoka ont truobuos kertēs tujau. Tas kauks nebova parliekēs, matā, dar ana onkstiau padiejē minotē. Tas i sujiedē žmuogos vēskon, vaikiš. Pajiedē kuošēs, tus taukus, supronti, taukū bova įpēlta, pamerkts šaukšts bova. No, bet kāp, kāp rēk sugalvuotē, ēšvestē gal gražiau, kad kētam pasakytē, kad nejouktomēis... Ēšverstē ton vēinā sakymā mona rēk, ēšverstē... Žemaitēškā sakont, tas vaikiš pajiedēs iemēs ir prišēkēs, atsēprašont (bet šēta nerašykēt). Ir ons prišlapēnēs i taukū vēitā. Įdūrē šaukštā i pats pašol i sava kamarā i atgolē. Parliekē tas kauks ēš tēn, ēš tuos, ēš sava darba, parnešē tuo torta, šuok i tos posryčius. Paveiz, ka jau y priterliuota liekštē vēsa yr. Tēktā ož karta kauks sušoka, saka, ēšliekē lauko pruo kamēnā:

– Čē, – saka, – ne kuošē, – saka, – kakā! Dek, žalty!

Blakst – ēš karta, toriejēs a benzēna, a kāp, a so velne pagelbo. Oždegē, i ton žmuogū sudegēna. Sudegē truoba, vēskas. Ka padērba anam tuokē šēderstvā tas vaikiš. Ir ons misijē, ka šeimēnēnks a šeimīnīkē, vuo ons daugiau nebnešē [turtū].

LTR 7507(6)

⁷ Šifruoti tekstai pateikiami stengiantis išlaikyti pagrindinius tarmės elementus. Užrašytoja dėkoja dviem žemaitėms: kalbininkei dr. Birutei Jasiūnaitei ir ypač tautosakininkei dr. Vitai Ivanauskaitei, padėjusioms suprasti ir parengti spaudai tekstus.

Kaip vaikas velnią grajyti mokino

No, sakysio, kãp velnių, ar yr, ar nier, apie velnius papasakuosio. Apie velnius. No, bova velnių, bova. I žmuonis bijuojė naktį ėtė vėins kor nuors. Kėtã kartã, svarbiausė, naktėmis reikiejė, bova tuokėi, vot skaituos, jaujė, no, kãp ėė jaujė vadėnuos – pėrtis bova. Par naktį reikiejė pėrtį kūrintė. Džiuovėna rugius, džiuovėna lėnus pėrties. Tas pėrtėnis darbs bova. Par naktį rėk džiuovintė, vuo ryta metã, dėina ėt žmuonis darboutėis. Vuot, ka būt išdžiuovintė. No, ka reikies džiuovintė, vėins negaliejė ėtė. Ejė gaspaduorios, somdė vaikį, vedies vaikį, tor būtė būtėnã dvėijuo, jė vėins – atės velns i nužodys.

No, ir gerã. Tas parejė vėins pas gaspaduorių vaikus – bajavs, stėpros vyrs.

– Aš, – saka, – velnė nabijau, – saka. – Bet aš tau tarnaujo on dėinų, aš toriesio laisvų dėinų, aš kūrėnsio vėins, no, aš galiesio dėina nebeėtė dėrbtė. To somdã žmuogų kūrėntė, – nerėk, monėi ožmuokiesė ož tou kãp tam [*samdiniui*], vuo aš eso į darbã. Aš tou pečio ėškūrėnsio.

Liob ons nuėt tuo pečiaus kūrėntė. Ons pasjiemės smuikã, tuokį toriejės, armuonikã, armuonikã spauduomã. Ons, tas gaspaduorios, vakari paržegnuojė ėšėdams. Noved anon į pėrtį.

Ons ognį susėkūrė, ons pasijims armuonikelės, kuol da užmigs, ons posvalondį grajėj. Apėi dvyliktã naktėis atėt velns. Ons grajėj. Juons bovės tatã vardo. Gėrd, saka, bėld, bėld – sudrebiejė jaujė, saka, velns parūž. Budėnks vėrp, vietra parejė. Saka, ir įjėjės į ton pėrtį, įjėjė tas velns. Ta ons grajėj. Saka, tėik gražė grajėj. Tas velns nabnuor anuo bauožodytė. Saka:

– Tu dėdelė gražė grajji.

Saka:

– Velnelie, jė nuori, aš tavi ėšmuokyso, – saka, – šėnaktį ne, par rytuo naktį tujau ėšmuokyso. Aš, – saka, – neso instrumentų atsėnėšės vėsu, – saka, – aš daba tavės negalio ėšmuokytė. Atėk rytuo naktį, ka aš ėė būsio, – saka, – pamuokysio tavi grajytė. I poikiausė, – saka, – tu grajysi kãp ir aš.

Velns liob, velniu rėk žmuogų nužodytė. No, bet ka jau tuoks yr gers žmuogos, anon ėšmuokys, velnė, grajytė, ons palauks. Tas Juons parejė nomėi ir saka:

– Velnė toriejau, – saka. – Papūni, aš tau ryt rytã, ka atėsi, aš paruodyso, kuoks ons yr. Aš jau torieso sava ronkuo anon.

No, tas gaspaduorios mislij: „Jezosmarėjė...“ Jau anam y dyvs. Vėšã omžiu anuo buočios, ons, tievs negaliejė pėrtie kūrėntė, vuo ons so velnio ruokoujės. Ir anam nieka nedara! Ons saka:

– Ons nieka nedarys ir ėė nebatės daugiau. Aš, – saka, – anam tãp padėrbso štokã, ka ons nebnuories nieka, – saka.

No, tas dėina vaikis darboujės. Tam papūniu saka:

– Douk mon, – saka, – vėina lėntã platė, – saka, – blankã gerã, onžoulėnė.

Saka:

– Kor diesė?

– Velniau, – saka, – pėrstus taisysio, – saka. – Ons nepagrajys: velnė sukompė y tėi pėrstã, – saka, – aš anus patėisinsio.

Ons pasėdėrba dešėmt, skylių ėšgrenžė, dešėmt tuokių špuntų pasėdarė. Ons dėina susėnešė vėskon į ton pėrtį. Lauk tuo velnė ontrą vakarą. Tas velns parėt. No, ons grajėj.

– No, – saka, – a dabar jau muokysavuos grajytė?

– Je, – saka.

Dabar tam velniu saka (pasėdiejė ton blanką kerčiuo, pastatė):

– To, – saka, – sukėšk vėsus pėrštus į tas skyles, kor ėė mona išgrožyta, – saka: – Tau bėškį patėisins pėrštus, – saka, – patrins, kad to galiesi spaudžiuotė, – saka. – Tāp nepagrajysi.

Tas velns sukėša, ons prī kožną vėiną kylatė kal, valondą – kuol iškėnt!

– To, – saka, – kėntiek.

Paskiau pajiemė ons plaktoką, anon puo bėškė kalinieję. Tas jau velns nebėškėnt. Tas saka:

– Da bėškį kėntiek, da bėškį pakalso. No, ka jau tėik ėškėntė...

Čeinž, čeinž so kūjelio, ka ožvėž, ka tėkrā ėštrauktė nebgal. Tas velns jau leid į kelnės, nebėškėnt. Tas maršą grajij.

– Pašuok to dabar mon, – saka, – paskui to pagrajysi.

Tas velns pamatė, ka jau y be pėrštų, vuo ėštrauktė nebgal. Ka poulė ėš tuo jauji – suvėrpiejė, saka, vėsas kėims, ėšnešė doris vėsas, ėšvertė, ėšejė kap debesis, neblėka nieka. Ryta metą atėt gaspaduorios – doris ėšplieštas.

– Kamė tas velns?

Saka:

– Nespiejė atėtė, ėšvertė doris, nabdatoriejė, ėšbiega.

LTR 7507(10)

Kaip bernas su gaspadine skrido į Šatrijos kalną

Seniau par švėntą Juoną mūsų buobas bova daug velniu parsėdavosės. I par švėntą Juoną, ėš vakara buobas liekė į Šatrėjuos kalną. Tėn [buvo] Šatrėjuos ragana, ir ta Šatrėjuos ragana kielė balių. I tėn balios bova dėdelis, poikos, baliavuoję, gierė, korėi tėn bova. Bova nusėvedosi vėina šėimininkė mozėkontą tėn, šuoka, grajėjė, kuol pataikė avarijė būtė. No, ta didelė linksma tėn jau bova. Kamė reikals? No tėp. Mitri tuokė šėimininkė. Ana somdė berną i draugava so tou berno. No, mitri gaspadėnė, jau anā rėk... No, i kon, vuo tas vaikis, berns, bova mozėkonts. Mitros vaikis, mat mozėkonts, anā tėnk. Ta saka (musiet pasėkuolėjė tam bernou, kad ana švėnta Juona naktį baliavuo, ėšlek):

– Vuo ka to esi gers mozikonts, tatā mums pagrajėntum. Vedo liekėm abodou sykio. Tėn nieks nežėnuos.

No, anėi draugā bova geri. Anoudo ėšliekė vėiną naktį, švėnta Juona naktis ka atėt. No, muoterės liektovą kamė tėn tories, bet rėk kuokė priemonė [surasti] so kom [skristi]. Bova trys dėdeli kobėlā. Kobėlā tuokėi toukart bova žėrniams supėltė, puo ketoris centnerius, pėnkis supėls. Milus vielė kubilūsė tūsė [laikydavo], do trys galies sutėptė, – kāp tas stalas stuoroma. [Pabeldžia į stalą.]

Saka:

– Vedo so vaikiu, aboudo, – saka, – į vėinaį kobėlą sulėpsiuo, dousiou velniou įsakymą, i vedo tas kobėls pakels į vuorą, ir tas kobėls nuneš į Šatrijuos kalną i vedo padies, kor rėk. Pamatysi, ka no žemės ons atsėplieš, praded soktėis ir į vuorą. Tėk, saka, jėzosmarėjė, – įgondėn tou, įgondėn, – ka nepasakyk kuokė švėnta dalyka i švėnta nieka nevežkėis, ka kartās netorietom kuokė abruoza so tuom relėgėjuom, švėnta kuokė.

Kėtą kartą žmuonis nešiuojė, i vaikė nešiuojė švėntus kryželius, i šėinaį pjaudami toriejė, on kaklų nešiuojė. Paskiau jau sakė, ka negražė. Muotriškas toriejė tuokius, nešiuojė, prancėškuones tuokes bova... Bova sotrų prėlėndė no kakla, nepluovė anuo, so vėsoms sotrėms i nešiuos metās.

No, tas saka:

– Ne ne, netoriesio.

Ka, matā, jėgu kon so švėnto sugėiduosi, paprašysi, ir tas kobėls gal nukrėstė, galė užsimoštė. Jėgo, skaituos, rokujės, so Švenčiausiu, so Dievu, to gali nukrėstė. Tada velns neneš. Vuo jėgo so švėntās dalykās, velns nepajiemė, matā. Palės i nukrėsi.

– Jau to, – saka, – būk atsargos.

No, šėtās sutarė so tou gaspadėnė. Ba baimes.

Zimaguors, mozikonts, matā, gers, pasijem dūdą sau į kobėlą, įsėkėša. Saka:

– Aš tėn pagrajėnsio jums.

No, ėr anoudo nuliekė. Nuliekė, i tėn tėkrā, ka poikė: graži jaunūmenė, gražių jaunūmenės, gražių buobų, gražių mergų. Šuok tuos mergas posiau plėkas. Tas vaikis [*galvoja*]: „Jėbitvaimat', čė tokem baliou aš nebouvau bovės da!“ Ka veiz, bet tik pašuok vėinaį valondą, ne ėlgiau pašuoka, ir tuoki bačka kertie padieta. I tuoki muostelė graži. I, saka, tori pašuokės valondą laika i vis, saka, pateptėis į akis, vo tėp bėškį muostelė. Pateptėis akis. Būtinā. Jė, saka, nepatepsi akis, nematysi nieka. Nebūs baliuos kāp rėk.

I vėsė tāp, kāp praėt laiks, vis ėt, pasitep akis. No, i saka, stalā apkrauti, vėskas paauksėnta, vėskas auksos, auksa taurės, maists geriausias, vėskas tatā y sukrauta ont tų stalų. No, i baliavuo. Tas vaikis, zimaguors, mislij: „Joptvaimat', čė mon įduomo, kas gal būtė, dėl kuo akis rėk teptė? Anėi nepastebies, aš vėinaį akį tepsio, vo vėinaį netepsio. Kas būs, tas: ar geriau matysio, ar... Rėk sužėnuotė.“

Tėp ir padėrba. Ons padiejė pašuoktė pagrajėndams, ons poikė grajėj, poikė, bet vėinuos akėis netep. So ton akė veiz. Praejė adyna laika. Jėzosmarėjė!

– Šėimininkė, – saka, – bie gav nomėi, – saka, – kor... Prapouliu, prapouliu! Kas čė dedas! Čė velnių pekla! So to vėino akė aš, – saka, – kor netepiau, matau: geriam, – saka, – iš karvės posnagų. Čierkų nier! – saka. – Baisiausi šlykštybė, – saka, – žmuonis – senas buobas, – saka, – nie jaunūmenės, nie nieka.

Čė papasakuo tujau ana sava vėršininkiams tuoms. Jėzosmarėjė! Pavadėna ton mozikontą, saka:

– So katro akė matā?

Saka:

– So tou matau aiškē, kon jūs dērbat.

– Še! – makt ir ēšdūrē ton akī.

– Dabar, – saka, – nebmatysi.

I tas i nebmatē daugiau no tuo karta. Ēšdūrē anam akī ir pasakē:

– Daugiau nematysi. Čē tau ne špuosā tier.

No, jau nieka. Ir toukart vēskon papasakuojē šeimīnīkē. Lieks. Ir ēšliekē nomēi. Tēktā lekont nomēi, vēsai neaukštā gerā ka bebova, lek, tas vaikis i saka:

– Vuo jēzōsmarējē, – saka, – kāp gražē bova, – saka, – vo kāp blogā palēka!

Kāp vardā Dieva sušoka, plūmt ont žemēs so tou kobēlo. Tas kobēls kāp sukuos, ka davē – vēinam strienā nosoka, ontram kuojē. Kobēls posiau – i nokrēta. I gerā, ka neaukštā bebova. Ka būt ēš aukštā krētē, būt užsēmušē. I daugiau tas vaikis so tou gaspadēnē nebvažiava ī švēnta Juona Šatrējuos kalnā. Vuo tēn raganū balios bova.

LTR 7507(21)

Apie pakastus pinigus

No, [*apie*] pinigus pakastus tēp yr. Pinigus kas pakas, baguoti bova, ir toriejē pridietē prīžadā. Pinigus ka pakasē, ka žēnuosē, ka tēi pinīgā yr (i šēndēin, kāp kad aiškēn, tabier anēi), i ton prīžada nežēnuosi, kon čeraž uždiejēs, tū pinigū nepajimsi. <...>

Kētā sykī gyvena do senelē, abodo seno, matā, yr kāp senesni gal kāp, šitā, aš aso so žmuona. Tas, sopronti, senis sapnou sapnā, saka: „Tievā, kelk, negoliek, – saka, – rēk prīš aušrā keltē, būk darželē y pinīgā.“ Tēi, skaituos, auksinē y pinīgā darželē, po longo, čē pat, nie ētē, nie nieka nerēkt. Ir gēloma negilē tie pakastē. Tēi pinīgā pakasti so čero.

Piningus pakas ī auguma gēlomaž, ī metraž, vuo gali pakastē par dvidešimt centimetru, gali net ir ont vēršaus žemēs, anū nepaims nieks, ka prīžada nežēnuosi, kuoks dieta.

Vuo tēn, saka, nie kuoki prīžada nerēk, – tas senis sapnava, kad rēk tus pinigus pasijimtē.

– Tievā, – saka, – kelk, lēpk ī daržalī naktī, imkis tus piningus, pasijimk ir parsēnešk ī truobā. Nie ētē niekor nerēk.

Tas tievos saka:

– Muotinalē, sapnas beesas, nie čē y, nie čē kon. Vo jēgo būs anēi mona, ir ī truobā parēs. Jēgo jau tēp būt, būs, anēi parēt ir ī truobā, nie ētē nerēkt, bet, – saka, – aš netēko.

Ons nupasakuojē, nupasakuojē šeimīnīkei tāp sau. Paskiau puo suodaž, puo suodaž pradiejē sakytē, išejē kalba, kāp čē ka gyvenvietē. Seniou, saka, vaidēnas, ons neēt kastē, ons, saka, matyt, bēja. Ēšgērda sosiedū tēi kaimynu vaikē: „Ēkiam, žalty, ir ēškasem, kon mas čē bējuom!“ Nuejē, pasijemē luopetas, nuejē trys vyrā. Ton žolē atkas. Tēi veiz – kažkas yr. Kas čē, žalty? Vaikē atkas – šou! Padviesēs, nuspruogēs, jau bēškī ir akys ēšlašiejoses, smarvē.

– Ak to žalty, seni, – saka, – to čė momis par dontį trauksi! – saka. – Šou nuspruo-
ga, nenuoriejė, – saka, – neštė į laukus i pakasė daržalie, smėrdies anam par longą
truobuo. Ons mislij, atės vaikė piningų pasijimtė ir ėškas. Mas anam ėškasem!

Kāp ėškasė ton šoni, tas vaikis saka:

– Doukėt, – saka.

Užoudė, paoustė, apsuka – švilpt bild pruo longą, par stėklą į truobas vėdori.

– Šetuone, še! – saka. – Mes tau! Ons supovosį šoni pasėkasės ir ons aiškėns, ka
piningā!

Pro longą kāp ĩmetė, šonėis kailis pūkš posiau – truobuo brrrrr piningā į vėsas
posės – ir pabėra auksėnė. Tėi vaikė į kuojės, – ka tas žmuogos, supronti, nepasi-
skoustou, ka longą ėšmošė, – pabiega. Vuo tas senis saka mamalė:

– Sakiau, ka bova žadieta ir parės į truobą. Dekev žėbori, – saka, – i rėnkem.

Šioudo užsėdegė žėbori, supronti, kuoki toriejė, klaupās i renk. Prisirėnka tou
piningų, ka vėsam omžiuo ožteka. Anum tāp bova žadieta.

LTR 7507(38)

Kodėl gandro nugara juoda

– *Gal žinote, kodėl gandro nugara juoda?*

– Paprasts dalyks – ka Dievas sušierė anam so pagaliu paišėnu. Gondrou. Diel
tuo i palėka [*juoda nugara*].

– *O kodėl šėrė?*

– No, palauk, rėk papasakuotė vėšą sudėtį tau jau... Na vėina žuodi pasakytė.

Kėtą kartą pas Dievą noejė žmuogos. Noejė žmuogos i pradiejė pas Viešpatį
Dievą skųstėis. Saka:

– Viešpatie, kon to čė pridėrbā tīms žmuonėms vėsuokių nemaluonumų, –
saka. – Vuo kam, – saka, – tau reikiejė tų sutvertė gyvatių, rupūžių, kriopių, kad
yr kenksmingi, tuokių drėižų, žaltių. Vuo kam tuokių rėk žmuonėms gamtuo, –
saka. – Panaikink. Diel kuo sutvierė?

Saka anus panaikėntė.

– No, – Dievas saka, – gerā.

Panaikins. Jiemė jis i sutvierė, padėrba žmuogou i gondrą. Anam ĩdiejė, tam
gondrou, ėlgą snapą, anam neįkond nie gyvatė, nieks, gondras gauda gyvates, ons
užmoš vėskon, anam kaulėnis snaps – neįkond. ĩdevė maišą, tas Puondievs anam
maišą užrėša – ė jau Dievs toriejė prigaudės tou gyvatių pėlną maišą – ir saka:

– Pasėjėmk ton maišą, liek į marias ir ĩmesi. ĩšskens tėi vėsė tėi vabalā, i tau būs
ramybė.

Bet ons, supronti, pasijiemė ton maišą, liekė, liekė, tėp anam bjaurė, ka ont no-
garas jud, mislij: „Jėzosmarėjė! Vuo kas čė yra?“ Rėk anam paveizietė. Nusėlėda
žemyn, atrėša ton maišą. Ka pasiota ĩšt gyvatės, geltė į nagus – tas gondras palėda
maišą, pasėspyrė į kuojis, į vėršų. Gerā, ka paliektė muokiejė jau. I paliektė. Lieks
pri Puondieva skųstėis. Saka:

– Viešpatie, – saka, – kon padariau, – saka, – tum gyvatių, – saka, – nebnoskon-
dėnau.

– Vuo diel kuo? – saka. – Pykā ont monės, ka aš negerā padariau. Toriejē maiša,
negaliejē ēšžodytē? Eik to, – saka, – neduors vabale!

Saka, tas Viešpats tou vakarā večerį beverdons, ons a tēn šaltibarščius vērē, a
kon ons dērba tēn, Pondievs. So ilgās medēs kūrēna lauke, kuol ons tēn vērē. Ēš-
traukē vėina apdegusį medį, paišėnā, ka šaus tam gondrou par petius! Tas medis
apdegēs, i gondrou palėka sparnā joudi.

LTR 7507(28)

FOLKLORIST FROM AUKŠTAITIJA MEETING SAMOGITIANS

BRONĖ STUNDŽIENĖ

Summary

The publication describes results of the folklore fieldwork session taking place in 2004 in Salantai parish (Kretinga district) along with personal impressions of the author related to the general cultural situation. In the light of different mentalities characteristic to people from Aukštaitija and to those from Samogitia (a folklorist with an Aukštaitija background encountering Samogitians), the most typical manifestations of Samogitian character are attempted to grasp at. The author describes particular cases, sometimes even enriched in small details, of her personal meetings with local people. She is interested in not only the traditional, classical folklore that they remember, but also in their general attitude towards an outsider, suddenly entering their home space and making unexpected inquires. Special attention is paid to the contemporary village structure, to the common daily life, to the general landscape viewed by an outsider. The social situation in the countryside and certain asocial individuals occurring virtually in every contemporary community are also in the focus of discussion; attention is paid to the general attitude of the locals towards such individuals. A personal portrait of a talented Samogitian storyteller discovered during this particular fieldwork session, an excellent connoisseur of the traditional narratives Kazimieras Puškorius from Laiviai village is presented in somewhat more detail, along with concise evaluation of the folklore recorded from him and a description of his personal manner of storytelling. The publication is concluded with presentation of several narrative texts recorded from this informant.

Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamą tarpinstitucinę mokslo programą „Regioniniai folkloro ir tarmių tyrimai: Vakarų Lietuva“ (2003–2006).